

Asia: VN/5969/2019

Selvitys ei-kaupallisen sijaissynnytysjärjestelyn sallimisesta

Taustaselvitys

Määritelmät

Sijaissynnytysjärjestelyillä tarkoitetaan selvityksessä 2012 arviomuistion tavoin järjestelyjä, jossa sijaissynnyttäjä saatetaan raskaaksi ja hän synnyttää lapsen siten, että järjestelyn tarkoituksena on luovuttaa lapsi synnytyksen jälkeen toisen henkilön tai pariskunnan (aiotut vanhemmat) kasvatettavaksi. Määritelmä on on selkeä ja perusteltu.

Selvityksessä tuodaan hyvin esiin niitä haasteita, joita sijaissynnytysjärjestelyjen jaotteluihin sisältyy. Erityisesti ei-kaupallisten ja kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyjen erottaminen voi olla käytännössä haastavaa, ja erottelun vaikeudet heijastuvat myös selvityksessä hahmotellun sääntelymallin eri piirteisiin.

Tieteellinen tutkimustieto

Selvityksessä on selostettu keskeiset kohdat olemassaolevasta sijaissynnytysjärjestelyjä koskevasta tutkimustiedosta. Tutkimuksen valossa sijaissynnytysjärjestelyjen avulla syntyneet lapset voivat pääosin yhtä hyvin kuin muutkin. Mahdollisessa tulevassa valmistelussa on syytä seurata tarkasti tutkimuksen tilaa, jotta arvioitavat lainsäädäntömallit perustuisivat asianmukaiseen tietoon ilmiöstä.

Jo tällaisenaan tutkimuksesta ilmenee viitteitä siitä, että ns. traditionaalinen sijaissynnytys saattaa sisältää enemmän riskejä mm. sijaissynnyttäjän kokemasta synnytyksenjälkeisestä masennuksesta sekä lapsen asemaan liittyvästä epävarmuudesta. Tilanteessa, jossa sijaissynnytysjärjestelyihin kytkeytyvät hedelmöityshoidot on kielletty, on riskinä, että lapsiperheellistymistä tavoitellaan nimenomaan perinteisen sijaissynnytysjärjestelyn avulla tai rajat ylittävillä järjestelyillä. Siksi jo olemassaoleva tutkimustieto antaa syyn arvioida kansallisen sääntelyn tarvetta.

Sijaissynnytys Suomessa

Selvitys kuvaa asianmukaisesti sijaissynnytysjärjestelyjen historiaa ja nykytilaa Suomessa. Erityisesti kuvattu tuomioistuinkäytäntöä koskeva tieto on arvokasta mahdollisen tulevan valmistelun kannalta, sillä kansallinen sääntely tuskin pystyy ratkaisemaan kaikkia käytännössä ilmeneviä ongelmatilanteita. Tuomioistuinten rooli sääntelyn soveltamistilanteiden sekä rajat ylittävien tilanteiden arvioimisessa tulisi siten olemaan joka tapauksessa tärkeä.

Sijaissynnytyksiä koskeva kansainvälinen lainsäädäntö

Selvityksen kuvaus kansainvälisestä lainsäädännöstä on kattava ja huolellinen. Mahdollisessa tulevassa valmistelussa lienee vielä syytä analysoida erikseen, missä määrin ja miltä osin ihmisoikeuselinten, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen, käytännöstä ilmenevät näkökohdat asettavat reunaehdot kansalliselle sääntelylle.

Kansallinen malli

Rinnasteiset sääntelymallit

Kuten selvityksessä tuodaan esiin, mahdollisia sijaissynnytysjärjestelyihin vertautuvia tilanteita on useita. Tältä osin on syytä korostaa, että sääntelyn vertailukohtat saattavat olla eri asianosaisten osalta erilaiset. Pelkistään voidaan ajatella, että lapsen asema voi sijaissynnytysjärjestelyssä olla hyvinkin samankaltainen kuin adoptiossa, kun taas aiottujen vanhempien asema rinnastuu kenties luontevimmin adoptio- ja hedelmöityshoitotilanteisiin. Sijaissynnyttäjän kannalta järjestelyssä on puolestaan lisäksi samoja kysymyksiä kuin elinten tai kudosten luovutuksessa. Siksi eri asianosaisten oikeusasemaa ja perus- ja ihmisoikeuksia on perusteltua tarkastella yksilöllisesti.

Sijaissynnytysjärjestelyt ovat ilmiönä eettisesti ja oikeudellisesti monitahoisia. Lainsäädäntömalli, jossa ei-kaupallisista sijaissynnytysjärjestelyistä säädetään omassa laissaan, vaikuttaa perustellulta. Mikäli valmistelu etenee, siinä on syytä harkita tarkkaan myös sääntelyn suhdetta hedelmöityshoidoista annetun lain, vanhemmuuslain ja adoptiolain säännöksiin. Selvityksestä ja siitä annetuista lausunnoista ilmenee myös, että mahdollisessa tulevassa valmistelussa on tarpeen arvioida lain asemaa suhteessa julkisen terveydenhuollon kriteereihin sekä lääketieteelliseen harkintaan.

Sijaissynnytysjärjestelyiden valvonta

Selvityksessä hahmotellut sääntelyn lähtökohdat perustuvat monessa suhteessa paternalistisille tavoitteille, mitä on pidettävä sinänsä hyväksyttävänä. Tavoitteena on kuitenkin pidettävä mallia, joka rajoittaa ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyjen sallittavuutta vain siinä määrin, kuin se muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien suojaamiseksi on tarpeen. Lainsäädäntöön sisältyvien rajoitusten ja rajausten tulee siis olla asianosaisten ja erityisesti lapsen perus- ja ihmisoikeuksien kannalta ja olemassaolevan tutkimustiedon valossa perusteltuja.

Selvityksessä hahmoteltu ennakkolliseen valvontaan perustuva malli on järkevä, ja se kytkeytyisi luontevasti järjestelyissä tarvittavan neuvonnan ja tuen varmistamiseen.

Aiottuja vanhempia koskevat edellytykset

Selvityksen lähtökohtana on malli, jossa ei-kaupalliset sijaissynnytyjärjestelyt olisivat yhdenvertaisesti saatavilla sekä itsellisille henkilöille että avo- tai avioliitossa oleville pareille sukupuolesta riippumatta. Tämä on perusteltua.

Aiottuja vanhempia koskevien edellytysten sisällyttäminen nimenomaisesti lakiin merkitsee samalla rajanvetoa oikeudellisen ja lääketieteellisen harkinnan välillä. Ottaen huomioon, että sijaissynnytyjärjestelyillä on merkittäviä vaikutuksia useiden henkilöiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin, valintaa on pidettävä asianmukaisena. Jatkovalmistelussa on kuitenkin varmistettava, että mahdolliset edellytykset perustuvat tutkimustiedon valossa tarkoituksenmukaisille seikoille sekä asianmukaiselle eri henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien punninnalle. Selvityksen valossa ei ole selvää, että vaatimus vähintään toisen aiotun vanhemman geneettisestä yhteydestä lapseen olisi tässä suhteessa välttämätön. Geneettistä yhteyttä ei tulisi edellyttää ”varmuuden vuoksi”, jos sillä tavoiteltu päämäärä eli ennen kaikkea aiottujen vanhempien sitoutuminen lapseen olisi varmistettavissa neuvonnan ja tuen avulla.

Sijaissynnyttäjää koskevat edellytykset

Selvityksessä harkitaan mallia, jossa sijaissynnyttäjän tulisi kuulua aiotun äidin lähipiiriin. Rajauksella on selvityksen valossa useita tavoitteita. Se auttaisi muun muassa osaltaan varmistamaan järjestelyn ei-kaupallisuutta ja selkiyttämään asianosaisten asemaa erityisesti tilanteissa, jossa hoidossa käytetään aiotun isän sukusoluja.

Rajaus ei kuitenkaan kaikin osin vaikuta perustellulta. Yhtäältä sijaissynnyttäjän kuuluminen aiottujen vanhempien lähipiiriin ei itsessään takaa järjestelyn eettisyyttä ja painostuksen puutetta, ja toisaalta sukulaissuhteen tai hyvin pitkäkestoisen ystävyysuhteen puuttuminen ei välttämättä aina merkitse toiminnan kaupallisuutta. Monet näistä kysymyksistä saattavat soveltua paremmin ratkaistavaksi ennakoivalvonnan yhteydessä toteutettavalla arvioinnilla, neuvonnalla ja tuella. Läheisyys-kriteeriä tulisi joka tapauksessa avata mahdollisessa jatkovalmistelussa.

Samalla on syytä pohtia rajausta vain toisen aiotun vanhemman lähipiiriin kuulumisesta, sillä rajaus ei välttämättä auta toteuttamaan sille ajateltuja tavoitteita vaan rajoittaa turhaan mahdollisten sijaissynnyttäjien piiriä. Selvityksessä harkitaankin myös vaihtoehtoa, jossa vanhemmuuden vahvistaminen järjestettäisiin siten, että se ei olisi aiotun äidin osalta riippuvainen aiotun isän suostumuksesta adoptioon. Tätä on pidettävä suotavana.

Jatkovalmistelussa on syytä myös selvittää mahdollisuuksia vanhemmuuden vahvistamista koskevan sääntelyn kehittämiseksi sijaissynnytystilanteissa. Selvityksessä esitetty raja, jonka mukaan sijaissynnyttäjän ei pidä olla avioliitossa, perustuu ennen kaikkea vanhemmuuden määräytymistä koskevaan sääntelyyn. Kun sijaissynnytystilanteiden huomiointi edellyttäisi joka tapauksessa vanhemmuutta koskevan sääntelyn tarkastelua, tavoite syntyvän lapsen vanhemmuussuhteiden selkeydestä lienee myös ratkaistavissa muutoin.

Muut hoidon edellytykset

-

Raskauden kulku ja lapsen syntymä

-

Korvaukset sijaissynnytysjärjestelyistä

-

Vanhemmuuden vahvistaminen ja jälkikäteinen tuki

Selvityksessä harkitaan mallia, jossa sijaissynnyttäjän tulisi kuulua aiotun äidin lähipiiriin. Rajauksella on selvityksen valossa useita tavoitteita. Se auttaisi muun muassa osaltaan varmistamaan järjestelyn ei-kaupallisuutta ja selkiyttämään asianosaisten asemaa erityisesti tilanteissa, jossa hoidossa käytetään aiotun isän sukusoluja.

Rajaus ei kuitenkaan kaikin osin vaikuta perustellulta. Yhtäältä sijaissynnyttäjän kuuluminen aiottujen vanhempien lähipiiriin ei itsessään takaa järjestelyn eettisyyttä ja painostuksen puutetta, ja toisaalta sukulaissuhteen tai hyvin pitkäkestoisen ystävyysuhteen puuttuminen ei välttämättä aina merkitse toiminnan kaupallisuutta. Monet näistä kysymyksistä saattavat soveltua paremmin ratkaistavaksi ennakoivalvonnan yhteydessä toteutettavalla arvioinnilla, neuvonnalla ja tuella. Läheisyys-kriteeriä tulisi joka tapauksessa avata mahdollisessa jatkovalmistelussa.

Samalla on syytä pohtia rajausta vain toisen aiotun vanhemman lähipiiriin kuulumisesta, sillä raja ei välttämättä auta toteuttamaan sille ajateltuja tavoitteita vaan rajoittaa turhaan mahdollisten sijaissynnyttäjien piiriä. Selvityksessä harkitaankin myös vaihtoehtoa, jossa vanhemmuuden vahvistaminen järjestettäisiin siten, että se ei olisi aiotun äidin osalta riippuvainen aiotun isän suostumuksesta adoptioon. Tätä on pidettävä suotavana.

Jatkovalmistelussa on syytä myös selvittää mahdollisuuksia vanhemmuuden vahvistamista koskevan sääntelyn kehittämiseksi sijaissynnytystilanteissa. Selvityksessä esitetty raja, jonka mukaan sijaissynnyttäjän ei pidä olla avioliitossa, perustuu ennen kaikkea vanhemmuuden määräytymistä koskevaan sääntelyyn. Kun sijaissynnytystilanteiden huomiointi edellyttäisi joka tapauksessa

vanhemmuutta koskevan sääntelyn tarkastelua, tavoite syntyvän lapsen vanhemmuussuhteiden selkeydestä lienee myös ratkaistavissa muutoin.

Ehdotuksen vaikutukset

On tärkeää, että mahdollisessa tulevassa valmistelutyössä arvioidaan huolella, millaisia ihmisoikeusvaikutuksia ja erityisesti lapsivaikutuksia ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyjen sallimisella olisi. Mahdollisessa tulevassa valmistelussa on myös mietittävä, miten mahdollinen laki vaikuttaisi muiden, mahdollisesti ulkomailla toteutettavien järjestelyjen kysyntään. Oletettavaa on, että lain tarkoittamien sijaissynnytysjärjestelyjen rinnalla pyrittäisiin edelleen toteuttamaan myös muita järjestelyjä.

Tuoreessa VNTEAS-hankkeessa Laki ja perheiden monimuotoisuus (2022-2023) kerätty tieto viittaa myös siihen, että sijaissynnytysjärjestelyt eivät aina eroa selvärajaisesti muista perheellistymisen tavoista. Siksi mahdollisen sääntelyn valmistelussa on syytä kiinnittää huomiota myös muihin perheellistymisen tapoihin, kuten adoptioon tai hedelmöityshoitoihin.

Muuta kansallisesta mallista

Sijaissynnytysjärjestelyissä on läsnä piirteitä monista lääkintäoikeuteen ja lapsi- ja perheoikeuteen kytkeytyvistä haastavista kysymyksistä, ja siksi selvityksessä on paneuduttu kattavasti tutkimustietoon sekä kansainväliseen ja kansalliseen sääntelyyn.

Selvityksen perusteella on katsottava, että kansallinen sääntely ei-kaupallisten sijaissynnytysjärjestelyiden sallimisesta voisi olla toteutettavissa tavalla, joka on sopuosinnussa kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden sekä lapsen oikeuksien kanssa. Kun otetaan huomioon sijaissynnytysjärjestelyihin kohdistuva kasvava kysyntä sekä järjestelyjen avulla syntyneiden lasten aseman epävarmuus nykytilanteessa, mahdollisen kansallisen sääntelyn jatkovalmistelu on paikallaan.

Muuta

Muuta lausuttavaa

Kiitän tilaisuudesta lausua asiassa.

Helsingissä, 30.5.2023

Sanna Koulu

OTT, VT

Sanna Koulu